

הרב יואל פרידמן

איסור קניית טבל – תגובה¹

נקודת המוצא במאמרו של הרב יצחק דביר היא שכמו שיש איסור על המוכר למכור פירות טבל, כך גם יש איסור על הקונה. לכן הוא מברר מהו ההיתר שעליו הסתמכו אלה שקנו פירות בשוק, כשהקונה יודע שיש חובה להפריש תרומות ומעשרות בבית. הרב דביר מסתמך על שני מקורות, האחד - 'ערוך השלחן', והשני - פירוש המאירי למסכת סוכה, כדי לבסס את איסור קניית פירות טבל. וניחזי אם אכן הם אמרו שיש איסור על הקונה לקנות טבל.

א. 'ערוך השלחן' (סי' קה ס"ק ז) מתייחס לדברי המשנה (דמאי פ"ה מ"ח):
הלוקח טבל משני מקומות מעשר מזה על זה אף על פי שאמרו אין אדם רשאי למכור טבל אלא לצורך.

ב'ערוך השלחן', שם נאמר כך:

תנן בדמאי פ"ה מ"ח הלוקח טבל משני מקומות מעשרין מזה על זה אע"פ שאמרו אין אדם רשאי למכור טבל וכו' כלומר אע"פ שעשה איסור [מי עשה איסור? - המוכר!] מ"מ מעשרין מזה על זה ואיני יודע מאי רבותא יש בזה ולמה לא יעשרו מזה על זה וצ"ל דקמ"ל דלא קנסין ליה שיעשר מכל אחד בפ"ע ויראה לי דזהו דווקא דבגמר המכר כשקבל התבואה א"ל המוכר שהוא טבל אבל אם קודם גמר המכר א"ל שימכור טבל אין מעשרין אלא מיניה וביה ולא מטבל אחר דשמא חזר בו המוכר מהעבירה...

'ערוך השלחן' מסתפק אם מעשרין מזע"ז דווקא כשהמוכר הודיע לו לאחר גמר המכירה או לפני גמר המכירה, ומכריע שדווקא לאחר גמר המכירה, אך אם לפני, ייתכן שחזר בו והפריש, ונמצא מפריש מן החיוב על הפטור.² וכיוון שמדובר לפני גמר המכר ועדיין יכול הקונה לחזור בו - אם אכן אסור היה לקנות פירות שהם טבל, האם לא היה מצופה ש'ערוך השלחן' יכתוב שאסור לו לקנות את הפירות?! ואיך כתב רק שהוא צריך להפריש מיניה וביה?! ועל כורחך יש לומר שאין איסור ברור על הקונה, ואולי היה אפשר לבוא אליו בטענות, והוא אמינא שיקנסו אותו לעשר מכל אחד בפנ"ע, וקמ"ל שגם זה לא.

1. כיוון שהעברתי לרב דביר את תגובתי, הוא התייחס במאמרו לחלק מטענותיי ושילב כמה מן המקורות במאמר, ומכל מקום מאמרו נותר בעיקרו כמות שהיה. לכן להלן תגובתי כמות שהייתה בתחילה.

2. ויש חולקים על הבנה זו, ר' דרך אמונה, הל' מעשר פ"ו, ציון ההלכה ס"ק רט.

ב. המאירי (סוכה לט ע"א) כותב בהקשר לאיסור סחורה בפירות שביעית, שלא רק המוכר עובר על האיסור אלא אף הקונה, מפני שהוא הגורם הראשי לכך שהמוכר עובר על האיסור:

...ועמי הארץ חשודים בכל אלו ומתוך כך אסור ליקח פירות שביעית מעם הארץ שמא שביעית הם והוא נעשה על ידו סוחר בהם או שמא ישייר מאותם הדמים אחר שעת הביעור ואפי' בכל שהוא אסור.

אך אין לדמות כלל איסור סחורה בפירות שביעית לאיסור מכירת טבל. אדרבה, משם ראייה להפך, מפני שלגבי איסור סחורה בפירות שביעית מוזכר בחז"ל שאסור לקנות פירות שביעית מחשוד,³ ואילו לגבי איסור טבל לא מוזכר באף מקום שיש איסור על הקונה לקנות פירות מעם הארץ או מחשוד. איסור סחורה הוא לדעת הרבה מן הראשונים איסור דאורייתא שנלמד מן הפסוק 'והיתה שבת הארץ לכם לאכלה'. ואף אלו הסוברים שהוא איסור דרבנן מודים שהוא איסור גמור, שהוא חלק מן ההגבלות שיש ביחס לקדושת פירות שביעית, או משום חשש שלא יקיימו בו איסור ביעור.⁴ לעומת זאת, עיקר הטעם של איסור מכירת טבל אינו אלא שבכך מכשיל את הקונה באכילת פירות טבל וכדלהלן. וכיוון שכך, אם הקונה יודע שהפירות הם אסורים באיסור טבל והוא מתכוון לעשר, אין כאן מכשול, ובוודאי לא חל איסור על הקונה, כי גם על המוכר האיסור אינו אלא מפני הכשלת הקונה, ולא מצאנו שיש איסור להכשיל את מי שמכשיל. אדרבה, מצאנו מקורות רבים שהתירו לקנות פירות מעם הארץ או מחשוד על המעשר, ולא הוזכר שיש איסור בדבר.

(1) במשנה (דמאי פ"ד מ"א) וכן הוא בתוספתא (דמאי פ"ה ה"א) נאמר: הלוקח פירות ממי שאינו נאמן על המעשרות ושכח לעשרן ושואלו בשבת יאכל על פיו חשכה מוצאי שבת לא יאכל עד שיעשר...

והסיבה שאנו מאמינים למוכר בשבת היא שאימת שבת עליו, ובוודאי אינו משקר. ויש לשאול אעיקרא דמילתא, איך התירו לקנות ממי שאינו נאמן על המעשרות, הרי לדעתו של הרב דביר, לקונה עצמו אסור לקנות אלא פירות מעושרים!?

(2) נאמר בתוספתא (מע"ש פ"ג ה"ז): המוכר פירות לחבירו והמוכר או' טבלים מכרתי לך והלוקח או' מתוקנין מכרת לי כופין את המוכר לתקן את שלו...

היה ויכוח בין הקונה למוכר: המוכר אומר טבלים מכרתי לך, והקונה אומר שהוא קנה פירות מעושרים. הדין הוא שכופין את המוכר לתקן את פירותיו, מפני שקונסים את המוכר שמכר טבל. בפירוש 'חסדי דוד' על התוספתא כותב מה הדין במקרה שאין ויכוח בין הקונה למוכר:

כופין את המוכר וכו' מסיים הרמב"ם בפ' הנז' דין ח' קנס הוא לו מפני שמכר טבל ע"ש ונראה שאם יודע הלוקח דהמוכר לא צאית דינא מחייב לתקן הוא ודאי דהא

3. סוכה לט ע"א; בכורות כט ע"ב.
4. בעניין המחלוקת לגבי תוקף וטעמי איסור סחורה, עי' שבת הארץ, ח"ב עמ' 541-543.

עד א' נאמן באיסורים אפי' להקל כ"ש להחמיר ולא שייך בהא אין אדם משים עצמו רשע דאין זה איסור גמור למכור טבל...

איך כתב סתם שהוא רק חייב להפריש תרו"מ משום שהוא קיבל על עצמו, הרי הוא עובר על איסור בכך שהוא קונה פירות ממי ש'לא צאית דינא'! אלא שפשיטא לו ל'חסדי דוד' שמותר לקנות את הפירות גם אם ברור לו שהמוכר לא הפריש תרומות ומעשרות, אלא שמוטלת עליו החובה להפריש בעצמו. וברוח זו כתב גם ב'דרך אמונה' (הל' מעשר פ"ו ה"ח ס"ק עח):

המוכר פירות לחבירו. והם טבלים ואם הי' מודיע לו בהדיא שהן טבלים והלוקח הסכים לזה אף על גב שהמוכר עשה איסור שאין מוכרין טבל אפי' לחבר שלא לצורך כנ"ל ה"ו מ"מ אין ללוקח עליו כלום כיון שהסכים אבל כאן הם דנים אם הסכים או לא ומיירי אפי' בטבל ודאי.

'אין ללוקח עליו כלום כיון שהסכים' - ואם אכן היה איסור בדבר, היה צריך להודיענו שאסור לקנות פירות אלו!

וכאמור הטעם המרכזי לאיסור מכירת פירות טבל הוא שבמכירה הוא גורם לתקלה שבגינה עלול הקונה לאכול פירות שאינם מעושרים. בירושלמי (דמאי פ"ה ה"ז) נאמר: 'אין אדם רשאי למכור טבל אלא לצורך - ובלבד לחבר', ומכאן יש להסיק כנ"ל, שהאיסור למכור טבל הוא שבמכירתו עלול לגרום תקלה לקונה שיאכל טבל. לכן מבואר שאם יש לו צורך במכירה, והוא מוכר לתלמיד חכם, לא חוששים לתקלה. והוא אשר כתב ה'לבוש' (סי' שלא סעי' קיז): 'שמא יבא הלוקח לידי מכשול שלא ידע שטבל הוא; וכן כתב הש"ך⁵; וכן כתב ב'תוספות יום טוב' בפירוש המשנה (דמאי פ"ה מ"ח): 'דשמא לא יודיע ללוקח; וכ"כ ב'חלת לחם'⁶ וב'שלחן ערוך' (יו"ד סי' שלא סעי' קלה) כתב:

אין מוכרין טבל אלא לצורך, ולחבר. ואסור לשלוח טבל, ואפילו חבר לחבר, שמא יסמכו זה על זה ויאכל טבל.

ובביאור הגר"א⁷ מציין לסיפור שמובא בירושלמי שר' ירמיה שלח סלסלה של תאנים לר' זירא ובסוף קרתה תקלה ור' זירא אכל פירות שאינם מעושרים. מכאן שהבעיה המרכזית במכירת פירות טבל היא הכשלת הקונה.⁸ וכ"כ ב'תוספות יום טוב' למשנה הנ"ל: 'שאי

5. ש"ך, יו"ד סי' שלא ס"ק קלה.

6. חלת לחם, סי' ה ס"ק לה ד"ה והנה כפי הנראה.

7. ביאור הגר"א, לשו"ע סי' שלא ס"ק קעט, מציין עוד שהאיסור לשלוח טבל לחבר הוא בניגוד לדעתו של ר' יוסי, שעליו מסופר בירושלמי ששלח אתרוג לרשב"ג והודיע לו שהוא מקיסרי עי"ש.

8. ואומנם הוזכרו כמה טעמים אחרים לאיסור מכירת פירות טבל על ידי ראשונים ואחרונים, אך טעמים אלו לא התקבלו להלכה על ידי הפוסקים, אם מפני שהם דעות יחידות, ואם מפני שהם תלויים במחלוקת. ועכ"פ אין ספק שהטעם המרכזי לאיסור הוא תקלה והכשלת הקונה. (1) בתוספות חדשים, למשנה דמאי פ"ה מ"ח, כתב שהמוכר טבל מפקיע חיוב דאורייתא שמוטל עליו, וחובת הלוקח בהפרשת תרו"מ אינה אלא מדרבנן. אלא שלדעת הרמב"ם הגומר פירותיו ע"מ למכור אינו חייב אלא מדרבנן, ונמצא שאין הוא מפקיע חיוב דאורייתא. ובימינו, שכל הגידול החקלאי הוא רק למטרת מסחר, בוודאי בטל איסור מכירת טבל. ועוד ב'זמן הזה', שבין כך כל חיוב הפרשת תרו"מ הוא מדרבנן בלבד, ובין כך אין המוכר טבל מפקיע את חיוב ההפרשה מדאורייתא, שוב בטל איסור מכירת הטבל.

רשאי להוציא מידו בלתי מתוקן. דשמה לא יודיע ללוקח'. וכן מבואר בפירוש הראשונים למשנה ט': 'מעשרים משל ישראל על של כותים', ובוודאי פירות שנקנו מן הכותים אינם מעושרים, ונמצא מפריש מן החיוב על החיוב, כיוון שהכותים אינם חוששים לאיסור 'לפני עיוור' שיש במכירת פירות טבל.⁹

לאור הנ"ל יש לומר שמצאנו איסור להכשיל שהוא לתא של 'לפני עיוור' או של 'מסייע', אך איסור להכשיל את המכשיל - לא מצאנו, שא"כ אין לדבר סוף. וכעין זה לגבי איסור 'לפני עיוור' מצאנו הרבה הגבלות וסייגים לאיסור, והמכנה המשותף להם שעוברים על איסור 'לפני עיוור' רק כאשר האיסור הוא ברור הן מבחינת סוג האיסור, הן מבחינת הוודאות שהנעזר יעבור על האיסור והן מבחינת האדם שעובר את העבירה. כמה דוגמאות לכך: יש מחלוקת הפוסקים אם יש איסור 'לפני עיוור' בספק איסור, וב'שדי חמד'¹⁰ מראה פנים שספק מכשול - אינו מכשול. איסור 'לפני עיוור' הוא רק כאשר נותן האיסור למי שעובר העבירה, אך אם נתן למישהו אחר או שלא נתן חפצא של איסור נחשב כ'לפני דלפני'.¹¹ יש גם מחלוקת הפוסקים אם יש מצווה להפריש מי שעובר איסור דרבנן שהוא משום קנס או גזרה.¹²

לאור הנ"ל מובן שיש אומנם איסור מכירת פירות טבל, אך אין איסור לקנות אותם אף מן החשוד על המעשר. ובאמת כך כתבו בפירוש כמה וכמה פוסקים:

ועוד יש להקשות מן הירושלמי שהזכרנו לעיל שהתירו למכור לצורך ולחבר - ואם אכן היסוד הוא בגלל הפקעת האיסור של המגדל, איך התירו במקום צורך וכשהקונה הוא חבר? ועי' בתוספות ר' עקיבא איגר למשנה שם, כתב שבאמת דברי התוספות חדשים תמוהים. (2) יש מי שאמר שהמוכר טבל עובר על איסור גזל - שגוזל את הכהן, הלוי וכו'. אך עי' תוספות (גיטין כה ע"א ד"ה שני לוגין; תוס', יומא נה ע"ב ד"ה הלוקח) שכתבו שאין בכך איסור גזל, אם מפני שזהו ממון שאין לו תובעים (ואומנם עי' תוספות רא"ש כתבו ש'אינו נראה להם גזל'), ואם מפני שחובת הנתינה חלה רק לאחר הפרשה (ובתוספות רא"ש: 'דלאו גזל גמור'). (3) יש מי שרצה ללמוד מדברי רש"י שיש איסור מדאורייתא למכור פירות טבל, כיוון שנהנה מהם. רש"י מבחין בין הפרשת תרו"מ לבין ביכורים, ולכן אם סוברים 'יש קניין לגוי להפקיע', מחייבים את מי שמכר שדה לגוי לקנות ממנו את הפירות כדי לקיים מצוות ביכורים, אך פשיטא שלא נחייב אותו לקנות אותם כדי להפריש תרו"מ; וזו לשונו: 'ולאו מצוה דרמיא עליה היא אלא אם כן אוכלן או מוכרן דקא משתרשי ליה [נהנה מרוויח מן המכירה] אבל ביכורים מצוה דרמיא עליה היא'. אך לא רק שזה נלמד מדיוק בדברי רש"י ושלא קיי"ל כדעה שיש קניין, מסקנה זו מדבריו צ"ע, שכן באיסור טבל נחלקו הראשונים אם הנאה של כילוי היא איסור דאורייתא או איסור דרבנן (עי' משנה למלך, הל' תרומות פ"ב הי"ד), ובהנאה שאינה של כילוי בוודאי אין בה איסור מדאורייתא. (4) יש מי שרצה לומר שבמכירת פירות טבל לחשוד מפקיע עצמו מחיוב תרו"מ, וכפי שנאמר בגמ' ע"ז כא ע"א שהמשכיר שדה לגוי מפקיע מן המעשר. אך ההשוואה בין מכירת פירות לגוי או השכרת שדות לגוי לבין מכירת טבל לעם הארץ צ"ע, כי בעם הארץ עדיין חיוב הפרשת תרו"מ בעינו עומד, גם אם בפועל עם הארץ לא יבצע ולא יפריש. לעומת זאת בגוי - המכירה עצמה מפקיעה את החיוב, שכן בגוי אין כלל חיוב הפרשת תרו"מ. ועי' חזו"א, דמאי סי' יב ס"ק יח; דרך אמונה, הל' מעשר פ"ו ס"ק סו וציון ההלכה ס"ק קנב.

9. כי לומדים את המקרא 'לפני עור לא תתן מכשול' כפשוטו; כ"כ ר"ש, רא"ש, רע"ב לשנה דמאי פ"ה מ"ט וכן תוס', גיטין כה ע"א ד"ה שני לוגין.

10. שדי חמד, מערכת ואו כלל כו, ח"ב אות י, מעמ' 105.

11. כגון מקרה שנתן לגוי כסף והלה קונה עם הכסף חפץ של ע"ז; ר' שם, אות כד.

12. שדי חמד, שם, פאת שדה כללים מערכת הא' אות ב, ח"ז מעמ' 317.

(1) במשנה דמאי פ"ה מ"ח, נאמר 'אף על פי שאמרו אין אדם רשאי למכור טבל אלא לצורך', וב'תוספות יום טוב' פירש שני פירושים. בפ"י השני כתב שאומנם אין אדם רשאי, אך אם המוכר עבר ומכר, אעפ"כ מעשרים מזע"ז. בס' לחם שמים לר' יעקב עמדין הבין מתו"ט בפ"י הראשון שיש איסור גם על הקונה (ועי' בתו"ט שדבריו אינם ברורים...), וע"כ כתב ר' יעקב עמדין:

וה"כ הכי ה"ל למיתני אע"פ שאמרו אין אדם רשאי ליקח וכו' ועוד היכן מצינו שאסור ליקח את הטבל שלא חששו אלא במוכר שמא ישכח ולא יודיעוהו שהוא טבל אבל הלוקח בחזקת טבל הוא לוקח לא שייך לאסור והכי מוכח בכמה דוכתי דשרי...¹³

(2) בס' 'דרך אמונה' (באור הלכה, הל' מעשר פ"ו ה"ו ד"ה אין מוכרין) כתב כך:
אין מוכרין את הטבל - נראה דהאיסור אינו אלא על המוכר, אבל אם המוכר מוכר טבל, אין איסור על הלוקח ליקח ממנו, שהרי לוקחים מעם הארץ אף על פי שהוא חשש טבל, וגם מצינו שקונים מהחשוד, והטעם כיוון שהקונה יודע שקונה מחשוד, יזכור לעשר כמו כשקונה מגוי. מיהו לוקח מחבר שהמוכר טבל אולי אסור משום מסייע ידי עוברי עברה, וצ"ע.
(3) וגם בס' 'חוט שני'¹³ לגר"ן קרליץ כתב שאין איסור על הקונה אלא רק על המוכר טבל; וזו לשונו:

על כן מותר לקנות פירות מעם הארץ כיוון דהאיסור בעצם של מכירה הותר באופן שאי אפשר בעניין אחר, והכא נמי הרי יבטל מן הקניה, ואין איסור דהלוקח חמור משל המוכר ועל כן כיוון שלוקח על דעת לעשר שפיר דמי... אם מותר לקנות טבל - אין איסור אפילו לעם הארץ לקנות פירות אצל מי שמוכר טבל משום לפני עור שמכשיל המוכר באיסור מכירה של פירות טבל, ויש לומר טעמא הוא משום דאין איסור מכירה הוא אסור בעצם כיוון דחזינן דלצורך מותר, ואם כן לא אסרו חז"ל את עצם המכירה של פירות אלו אלא חייבו לעשר קודם שלוקח ואם כן אין האיסור על הלוקח יכול להיות יותר גדול מעל המוכר. י"ל [עוד] דהא אם לא יותר החבר לקנות חזר להיות לצורך ומותר למכור לחבר לצורך...
(4) וכן כתב 'גינת ראובן'¹⁴ שהאיסור אינו אלא על המוכר ולא על הקונה.

סיכום

- א. אסור למכור פירות טבל בלא להפריש מהם תרומות ומעשרות, מלבד מקרים שיש בהם צורך מיוחד, ובתנאי שהקונה מקפיד על חובת הפרשה ולאחר הודעה שהפירות טבל.
- ב. אין איסור לקנות פירות טבל, ובלבד שיפריש תרומות ומעשרות מייד לאחר קנייתם.

13. חוט השני, תרומות ומעשרות א, בני ברק תשע"ד, עמ' תעג-תעד.

14. גינת ראובן, דמאי ס"י קלט.